

ФУНКЦІЇ НОТАРІАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ: ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ**FUNCTIONS OF NOTARIAL JURISDICTION: APPROACHES TO UNDERSTANDING**

**Вдовічена Л.І., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри публічного права**

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті проаналізовано й досліджено основні аспекти розуміння функцій нотаріальної юрисдикції. Відзначено, що підходи до такого розуміння зумовлені певними нормативно встановленими напрямками діяльності нотаріусів. Однак це не єдині критерії, які впливають на визначення функцій нотаріальної юрисдикції. Зокрема, потрібно враховувати: особливості нотаріальної діяльності як державного юрисдикційного органу й посадових осіб, які наділені спеціальною компетенцією або сукупністю повноважень у певній правовій сфері; підвідомчість, закріплення правової основи реалізації цих повноважень, можливість регулювання суспільних відносин. Характерною рисою нотаріальної юрисдикції є застосування не примусових заходів, а встановлених законом державних повноважень із реалізації державно-владної, виконавчо-розпорядчої діяльності.

Виділено два підходи до розуміння функцій нотаріальної юрисдикції: формально-юридичний і синергетично-методологічний. Розуміння функцій нотаріату як сукупність напрямів його діяльності умовно можна назвати формально-юридичним підходом. На противагу, розуміння функцій нотаріальної юрисдикції як змістовних характеристик, що відбивають основні напрями й сутність діяльності органів нотаріату в правовій системі держави, – це синергетично-методологічний підхід. Згідно з таким підходом нотаріальну юрисдикцію можна визначити як унікальний правовий інститут, який має своїм завданням гарантування, охорону й захист суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб в державі, і тому діяльність нотаріату отримує публічний характер і реалізується від імені держави. Таке функціональне навантаження нотаріальної юрисдикції містить: сутнісну характеристику органів нотаріату (це основні напрями діяльності органів нотаріату); прив'язку до завдань, що визначає результати охорони й захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб; особливу форму продовження функціонування громадянського суспільства, спрямовану на захист інтересів фізичних та юридичних осіб, а також держави як рівноправних правовідносин; здійснення публічно-правових функцій органами нотаріату, результатом чого має бути надання правовідносинам властивостей однозначності й достовірності, а врешті-решт – стабільності за допомогою особливої процедури їх фіксації.

Ключові слова: функції, нотаріальна юрисдикція, нотаріат, функції нотаріальної юрисдикції, синергетично-методологічний підхід.

The article analyses and explores the main aspects of understanding the functions of notarial jurisdiction. It notes that legal understanding is due to certain normatively established areas of activity of notaries. However, these are not exclusive criteria that affect the definition of the functions of notarial jurisdiction. In particular, it is necessary to take into account the peculiarities of notarial activity as a state jurisdiction and authorized persons (they are endowed with special competence or a set of powers in a particular legal field); jurisdiction and consolidation of the legal basis for the exercise of these powers, the possibility of regulating public relations. A characteristic feature of notarial jurisdiction is the use of non-coercive measures, but the use of legitimate state powers to implement state power, executive and administrative activities.

There are two approaches to understanding the functions of notarial jurisdiction: formal-legal and synergetic-methodological. Understanding the functions of the notary as a set of areas of its activities can be called a formal-legal approach. In contrast, the understanding of the functions of notarial jurisdiction as meaningful characteristics that reflect the main directions and essence of the activities of notarial bodies in the legal system of the state is a synergetic-methodological approach. According to this approach, notarial jurisdiction can be defined as a unique legal institution whose task is to guarantee, protect and defend the subjective rights of individuals and legal entities in the state, and therefore the activities of the notary are public and implemented on behalf of the state.

Such a functional load of notarial jurisdiction includes: the essential characteristics of notarial bodies (these are the main activities of notarial bodies); results of protection and defence of subjective rights of individuals and legal entities; a special form of continuing the functioning of civil society, aimed at protecting the interests of individuals and legal entities, and the state as an equal legal relationship; implementation of public-law functions by the bodies of the notary, and as a result is the provision of legal relations with the properties of unambiguity and reliability, and stability, through a special procedure for their fixation.

Key words: functions, notarial jurisdiction, notary, functions of notarial jurisdiction, synergetic-methodological approach.

Постановка проблеми. Наявність державного юрисдикційного органу або посадових осіб, наділення їх спеціальною компетенцією або сукупністю повноважень у певній правовій сфері, підвідомчість, закріплення правової основи реалізації цих повноважень, можливість регулювання суспільних відносин – це основні, але не єдині ознаки нотаріальної юрисдикції. Аналіз чинного законодавства, що регламентує виконавчо-розпорядчу, правозастосовчу й правоохоронну діяльність органів нотаріату й інших уповноважених на нотаріальні дії органів, свідчить про те, що нотаріальна юрисдикційна діяльність в установленому порядку реалізується в рамках обов'язкової процесуальної форми. І навряд чи можна погодитися з висновками про те, що юрисдикційна діяльність пов'язана з вирішенням юридичних справ і застосуванням державного примусу, а розгляд питань, зумовлених позитивними обставинами, вона не охоплює. На наш погляд, саме з позитивної сторони в більшості випадків юрисдикція (в тому числі й нотаріальна) здійснюється в нашому суспільстві. Характерна риса юрисдикції – насамперед застосування не примусових заходів, а встановлених законом державних повноважень із реалізації державно-владної, виконавчо-розпорядчої діяльності. Необхідність застосування примусу може виникати й для

вирішення позитивних державних завдань, пов'язаних з екстремальними соціальними умовами, в інтересах державної безпеки, охорони прав громадян тощо, тобто не пов'язаної з порушенням норми права. Установлення та доведення юридичних подій, їх юридична оцінка відповідно до закону, а ключове – це оформлення процесуальних документів (що набуває нового значення в процесі реформатування нотаріату у зв'язку з адміністративною реформою [1]) – це обов'язкові ознаки нотаріальної юрисдикції, які найбільш чітко регламентовані в кримінально-процесуальному, цивільно-процесуальному, арбітражному, адміністративному, податковому, бюджетному, митному, сімейному, житловому, трудовому, екологічному й інших законодавстві. І підсумком такої нотаріальної юрисдикційної діяльності є прийняття правового процесуального документа.

Для дослідження феномена нотаріальної юрисдикції важливо не тільки зрозуміти визначення, розкрити характерні ознаки, а й з'ясувати призначення, її функції, які є похідними від функцій публічного адміністрування. Однак, якщо останні часто стають об'єктом наукового дослідження, то проблема функцій нотаріальної юрисдикції належить до числа малодосліджених.

Аналіз останніх досліджень. Беззаперечно, більшість вчених говорить, що змістом діяльності нотаріату є два глобальних і стратегічних завдання – правоохоронна й правозахисна діяльність, які покладено державою на спеціальну структуру органів і додатково на окремих посадових осіб. Крім того, на законодавчому рівні визначена спеціальна процедура його здійснення. Разом із тим нотаріат необхідно розглядати в ширшому плані як соціальне явище, яке пов'язане з потребою суспільства в забезпеченні охорони й захисту цивільних прав фізичних та юридичних осіб, держави [2, с. 208].

Питання функцій нотаріату у своїх працях вивчали С.Г. Пасічник, М.С. Долинська, К.І. Федорова, С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, В.М. Черниш, М.М. Дякович та інші. Праці вказаних вчених заклали підґрунтя для аналізу функцій нотаріальної юрисдикції та мають беззаперечне наукове значення. Утім, на сучасному етапі державного реформування нотаріату, його перереформування в рамках децентралізації публічного адміністрування таке питання набуває нового значення та праворозуміння.

Мета дослідження виходить із необхідності здійснення наукового аналізу поняття «функції нотаріальної юрисдикції», а також формулювання відповідного поняттєвого визначення функціонального призначення нотаріальної юрисдикції в сучасному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Розуміння функцій нотаріату вченими пов'язується з певними нормативно встановленими напрямками діяльності. Оскільки нотаріат – складне, різноаспектне явище, функціонування якого реалізується в рамках різних сфер життєдіяльності суспільства, є підстави для виділення функцій нотаріату, під якими слід розуміти сукупність напрямів його діяльності. Таке розуміння функцій нотаріату – одне з найпоширеніших в юриспруденції та, на наше переконання, такий підхід можна умовно назвати формально-юридичним. М.М. Дякович зазначає, що функції нотаріату – це основні напрями його діяльності, що відбивають його особливості як унікального правового інституту, який має своїм завданням охорону й захист суб'єктивних прав громадян та юридичних осіб у приватноправовій сфері [3, с. 11]. У рамках зазначеного підходу функції нотаріату розглядають як чітко визначену, нормативно встановлену систему напрямів діяльності, які взаємопов'язані й взаємоузгоджені. Для прикладу, деякі вчені виділяють дві категорії функцій нотаріату: ті, що походять із публічно-правового й приватноправового характеру нотаріальної діяльності. Так, до першого виду відносять: правоохоронну функцію, що полягає в публічно-правовій діяльності із забезпечення законності й правомірності юридичних дій громадян та юридичних осіб у сфері цивільного обороту; правозастосовну функцію, тобто владну правову діяльність нотаріальних органів держави, спрямовану на реалізацію правових приписів; попереджувально-профілактичну функцію, змістом якої є те, що нотаріат виконує роль органу попереджувального правосуддя з питань безспірного характеру; фіскальну функцію, тобто нотаріат розглядається як допоміжний орган держави, який контролює сплату фізичними та юридичними особами, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій, податків і зборів, визначених законом. Щодо другого виду, то сюди відносять: правовстановлювальну функцію, яка полягає в тому, що нотаріус перевіряє факт дієздатності особи, яка звернулася до нього за вчиненням нотаріальної дії, її повноваження та ін.; правореалізаційну функцію, яка полягає в забезпеченні нотаріусом реалізації прав і законних інтересів громадян; консультаційну функцію, за якої на нотаріуса покладено обов'язок роз'яснювати права і обов'язки учасників цивільного обороту, попереджувати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій [3, с. 11].

Однак, для розкриття функцій нотаріальної юрисдикції, ми акцентуємо увагу на синергетично-методоло-

гічному підході. У такому ракурсі, функції нотаріальної юрисдикції розглядаються як змістовні характеристики, що відображають основні напрями та сутність діяльності органів нотаріату в правовій системі держави. Тобто в такому випадку йдеться не стільки про особливості функцій нотаріату, скільки про те, що саме вони відображають у своєму змісті – сфера функціонування нотаріату. Крім того, такий підхід демонструє нотаріальну юрисдикцію як унікальний правовий інститут, який має своїм завданням гарантування, охорону і захист суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб в державі, і тому діяльність нотаріату отримує публічний характер і реалізується від імені держави. Синергетично-методологічний підхід розуміння функцій нотаріальної юрисдикції включає в себе:

1) їх сутнісну характеристику (це основні напрями діяльності органів нотаріату);

2) прив'язку до завдань, що визначає результати належної реалізації функцій нотаріальної юрисдикції (має своїм завданням охорону і захист суб'єктивних прав фізичних і юридичних осіб);

3) функції нотаріальної юрисдикції розкриваються як особлива форма продовження функціонування громадянського суспільства, направлена на захист інтересів фізичних та юридичних осіб, а також держави як рівноправного правовідносин;

4) саме нотаріальна юрисдикція реалізується як здійснення публічно-правових функцій органами нотаріату, результатом чого має бути надання правовідносинам властивостей однозначності й достовірності, а в кінцевому результаті – стабільності, за допомогою особливої процедури їх фіксації [4, с. 11].

Сучасний етап проведення в Україні правової реформи визначив необхідність переосмислення ролі та місця нотаріальної юрисдикції у правовій системі України як ефективного засобу захисту прав людини та місця в ній інституту нотаріальної діяльності, яка ґрунтується на принципах латинського (вільного) нотаріату. Це здійснюється з метою сприяння становленню цілісного підходу до визначення функцій нотаріальної юрисдикції та побудови чіткої структури нотаріальних органів для надання населенню послуг правового та нотаріального характеру відповідно до міжнародних стандартів, а також поступового й системного реформування вітчизняного нотаріату як інституту захисту прав фізичних та юридичних осіб. Роль нотаріату в житті суспільства виражається в його функціях, які не є сталими, а змінюються (розширюються) із розвитком нотаріату незалежної України. Розмежування нотаріальних функцій дозволяє відобразити місце нотаріату в сучасному суспільстві як особливого правового інституту та показати специфіку його діяльності по відношенню до учасників вчинюваних нотаріальних дій [2, с. 212].

Водночас правова природа нотаріальної юрисдикції у механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина становить собою інститут громадянського суспільства, наділений в особі нотаріусів владними повноваженнями, які здійснюють від імені України публічну діяльність щодо реалізації функції держави по захисту прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб і суспільства в цілому шляхом вчинення нотаріальних дій [5]. Часто в науковій літературі відзначається, що нотаріат доцільно розглядати і як конституційно-правовий інститут, що становить собою сукупність правових норм, які регулюють на основі поєднання публічних і приватних інтересів суспільні відносини у сфері організації нотаріату й нотаріальної діяльності з метою захисту гарантованих Конституцією України прав і свобод людини й громадянина [6].

Нотаріальна юрисдикція функціонально спрямована на гарантування інституту прав і свобод людини й громадянина, адже саме так держава (як інструмент задоволення публічних інтересів суспільства) реалізує одну зі своїх функцій, враховуючи водночас як публічні, так

і приватні інтереси. Зокрема, нотаріуси набувають свої повноваження від держави, а сам нотаріат функціонує відповідно до закону й здійснює свою діяльність з дотриманням встановлених законом процедур, насамперед шляхом вчинення нотаріальних дій. Крім того, ознакою нотаріату, що виділяє його в системі правоохоронних органів, є особливий напрямок його діяльності – превентивне юридичне обслуговування. Однак під час визначення елементів публічно-правового статусу нотаріату як системи органів і посадових осіб варто враховувати і такі обставини, зокрема: нотаріат це система державних органів і посадових осіб і, відповідно до чинного законодавства, вони діють з визначеною законом метою, шляхом виконання певних завдань, реалізуючи конкретні функції [7, с. 36]; нотаріат має певну організаційну побудову у формі організаційної структури – власне державні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви [8], приватні нотаріуси й посадові особи інших державних органів та місцевого самоврядування. Врахування функціонального навантаження на природу нотаріальної юрисдикції, ми можемо стверджувати, що вона реалізовує публічну владу дер-

жави – з одного боку, а з іншого, – нерозривно пов'язана з громадянським суспільством.

Висновки. Отже, як вбачається в наведеному аналізі, основну роль під час визначення правової природи нотаріальної юрисдикції відіграє її функціональне призначення, що виступає як певний регулятор меж її поширенням, оскільки не дозволяє порушувати суспільний правовий порядок. Можемо сказати, що одним із головних принципів функціонування нотаріальної юрисдикції є однозначне поєднання формально-юридичного й синергетично-методологічного підходів. І реалізований цей підхід може бути лише тоді, коли всі його складові елементи діють одночасно й нерозривно один від одного. Отже, твердження про існування функцій нотаріату або ж функцій нотаріальної діяльності є деякою мірою некоректним. Виправданим видається застосування принципів синергетики, де для розкриття змісту нотаріальної юрисдикції враховується і її сутність, і структура, і функції нотаріальних органів. А це своєю чергою дозволяє продемонструвати межі нотаріальної юрисдикції, уникаючи водночас порушення законодавства, а також надає можливість повною мірою забезпечити права й інтереси особи, що звернулася до нотаріуса.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ангел А.А. Удосконалення процедури апостилізації документів у контексті децентралізації публічної влади в Україні. *Публічне управління XXI століття: традиції та інновації*. Харків, 2017. С. 99–102.
2. Долинська М.С. Функції українського нотаріату: поняття та види. *Форум права*. 2011. № 4. С. 208–212. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_4_34 (дата звернення: 03.07.2021).
3. Дякович М.М. Нотаріальне право України : Навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2009. 686 с.
4. Фурса С.Я. Нотаріат в Україні. Теорія і практика. Київ : А.С.К., 2001. 672 с.
5. Вдовічена Л.І., Меленко О.В. Правова природа нотаріальної юрисдикції. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5 (303). С. 88–94.
6. Чижмарь К.І. Інститут нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2015. 35 с.
7. Ільєва Н.В. Публічно-правовий статус нотаріуса та інших суб'єктів нотаріального процесу в Україні. *Правова держава*. 2016. № 23. С. 35–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2016_23_8. (дата звернення: 27.06.2021).
8. Про нотаріат : Закон України від 02 вересня 1993 року № 3425-XII / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 03.07.2021).